

7

ΕΘΝΙΚΑ ΜΟΥΣΕΙΑ: ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ
Η ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟ ΚΑΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

/

NATIONAL MUSEUMS: VISITORS' PERSPECTIVES
THE PILOT STUDY IN THE BYZANTINE AND CHRISTIAN MUSEUM IN ATHENS

Αλεξάνδρα Μπούνια, Νίκη Νικονάνου, Αλεξάνδρα Νικηφορίδου, Εύη-Μαρία Πιτσιάβα*
Alexandra Bounia, Niki Nikonanou, Alexandra Nikiforidou, Evi-Maria Pitsiava

ABSTRACT

National museums have been instruments of statehood and signifiers of space within the world. They have been complex and changing repositories of national knowledge and status. National museums, through their collections, contribute to national cohesion and confront social issues that occasionally test stability and unity. Across Europe, national museums first developed when nationalism was unquestioned. They were imbedded in the nation even more deeply as the nation itself evolved and matured. Today, these museums attempt to find new roles in uniting Europe culturally and in confronting issues of social and economic change that have been re-shaping Europe and the world. Within this framework, the European Commission-funded

* Η **Αλεξάνδρα Μπούνια** είναι Καθηγήτρια Μουσειολογίας στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. abounia@ct.aegean.gr

Η **Νίκη Νικονάνου** είναι Επίκουρος Καθηγήτρια Ιστορίας της Τέχνης και Μουσειακής Εκπαίδευσης στο Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. niknik@ece.uth.gr

Η **Αλεξάνδρα Νικηφορίδου** είναι μουσειολόγος. anik@postscriptum.gr

Η **Εύη-Μαρία Πιτσιάβα** είναι υποψήφια διδάκτωρ Μουσειολογίας στο Τμήμα Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. ct03118@ct.aegean.gr.

programme EuNaMus (European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European citizen (www.eunamus.eu) aimed to define the national museum in its complexity, to reveal the historiographical practices that underlie national museums' uses of the past, and, among other things, to interrogate the policy-making and policy implementation as well as attempts to locate/identify the European citizen as an active participant in making national museums and permitting them to be active agents of social change. This last point has been the concern of one of the work packages of research of this programme, entitled *Museum Citizens*. The research took place during 2011 in nine European countries. In this article, the work undertaken during the pilot phase of the research (February 2011) in the Byzantine and Christian Museum in Athens is presented. The pilot study undertaken in the Byzantine and Christian Museum in Athens (BCM) aimed to address two very important, though different issues: the first was the relationship of one of the major national museums of Athens to notions of Greek identity - in particular since this museum brings forward the historical as well as the religious aspect of this identity; the second was a methodological issue: the questionnaire that was going to be used for the collection of data in nine national museums across Europe had to be tested and probably improved in advance. Both these aims were satisfied and allowed the research team to inform both the methodology and some key issues that were later further pursued. In this article we will present the process of research, the visitors' profiles as well as some key findings and emerging themes that have been further explored in the next phases of the project, both through the collection of questionnaires and interviews. The pilot study at the Byzantine and Christian Museum in Athens proved vital for refining both the qualitative and the quantitative research processes and for shaping the approaches that would be then taken by the three University research teams (University of the Aegean in Greece, of Leicester in the UK and of Tartu in Estonia) that were involved in this part of the project across Europe. The themes covered by the questionnaires were easily accessible by the visitors, although the phrasing of the questions needed re-working. The pilot also gave us the opportunity to work on the methodology for the selection of the data sample and the methodology for collecting the questionnaires. In the next phase of the research, the questionnaires were handed out to visitors in a more selective way, and in accordance with prior knowledge regarding the visitation patterns of the museum (at least in the cases this was possible). Representation of minority groups and foreign visitors became also one of our concerns.

Alexandra Bounia is Professor in Museology, Department of Cultural Technology and Communication, University of the Aegean. abounia@ct.aegean.gr

Niki Nikonanou is Assistant Professor in Art History and Museum-Education, Department of Early Childhood Education, University of Thessaly. niknik@ece.uth.gr

Alexandra Nikiforidou is Museologist. anik@postscriptum.gr

Evi-Maria Pitsiava is PhD candidate in Museology at the University of the Aegean Department of Cultural Technology and Communication. ct03118@ct.aegean.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα ευρωπαϊκά εθνικά μουσεία είναι σύνθετοι πολιτιστικοί οργανισμοί που έχουν παίξει σημαντικό ρόλο ως χώροι διαφύλαξης της εθνικής γνώσης και του εθνικού κύρους, δημιουργίας της εθνικής ταυτότητας και ενδυνάμωσης της εθνικής συνοχής. Το Ευρωπαϊκό πρόγραμμα EuNaMus (European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen) είχε ως στόχο να εξετάσει διαφορετικές πτυχές του φαινομένου των εθνικών μουσείων προκειμένου να διερευνηθούν ζητήματα μουσειακής πολιτικής και της εφαρμογής της, αλλά και να εντοπιστεί η έννοια του Ευρωπαίου πολίτη ως ενεργού συμμετόχου στη δημιουργία τους. Τμήμα της έρευνας που αφορούσε στους πολίτες με τον τίτλο *Museum Citizens* πραγματοποιήθηκε σε εννέα χώρες της Ευρώπης με στόχο να διερευνηθεί, μέσω συγκριτικής ανάλυσης, το πώς αντιλαμβάνονται σήμερα τα εθνικά μουσεία οι επισκέπτες. Σε αυτό το κείμενο, παρουσιάζεται ο μεθοδολογικός σχεδιασμός, τα ερευνητικά ερωτήματα, το προφίλ των επισκεπτών και ορισμένα συμπεράσματα και θέματα που προέκυψαν κατά την πιλοτική φάση της ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2011 στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ) στην Αθήνα. Η παρουσίαση αυτής της πιλοτικής δράσης έχει ως στόχο, μεταξύ άλλων, την κατάδειξη των σταδίων της μεθοδολογίας έρευνας και της σημασίας τους για την επίτευξη αξιόπιστων και χρήσιμων συμπερασμάτων.

Εισαγωγή

Τα εθνικά μουσεία αποτελούν, και έχουν αποτελέσει, εργαλεία του κράτους, αλλά και σημεία αναφοράς για τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας. Είναι σύνθετοι πολιτιστικοί οργανισμοί, χώροι διαφύλαξης της εθνικής γνώσης και του εθνικού κύρους. Μέσω των συλλογών τους συμβάλουν στην εθνική συνοχή και συχνά στην αντιμετώπιση ζητημάτων που σε κάποιες περιπτώσεις δοκιμάζουν τη σταθερότητα και την ενότητα μιας χώρας. Σε ολόκληρη την Ευρώπη, τα εθνικά μουσεία δημιουργήθηκαν όταν το ενδιαφέρον για το έθνος-κράτος ήταν δεδομένο και πέρα από κάθε προβληματισμό. Εδραιώθηκαν στην έννοια του έθνους καθώς αυτό εξελισσόταν και ωρίμαζε. Σήμερα, τα μουσεία αυτά προσπαθούν να βρουν νέους ρόλους μέσα σε μια διαφορετική Ευρώπη και σε έναν διαφορετικό κόσμο που καλείται να αντιμετωπίσει ραγδαίες κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές αλλαγές (Knell, Aronsson & Amundsen 2011).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το ευρωπαϊκό πρόγραμμα του EuNaMus (European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen)¹ είχε ως στόχο να προσδιορίσει το εθνικό μουσείο στη συνθετότητά του, να αποκαλύψει τις ιστοριογραφικές πρακτικές που βρίσκονται στη βάση των εθνικών μουσείων και της εκ μέρους τους χρήσης του παρελθόντος στην Ευρώπη, να κάνει ορατό τον υλικό πολιτισμό που ενώνει και ορίζει τις ευρωπαϊκές ευαισθησίες και αξίες, αποκαλύπτοντας τον ρόλο (agency) των αντικειμένων και των συλλογών προκειμένου να διερευνηθούν ο σχεδιασμός μουσειακής πολιτικής και η εφαρμογή της και να εντοπιστεί ο Ευρωπαίος πολίτης ως ενεργός συμμετοχός στη δημιουργία των εθνικών μουσείων. Αν τα εθνικά μουσεία έχουν -και εάν θέλουμε να εξακολουθήσουν να έχουν- επίδραση στην κοινωνία, θα πρέπει να είναι πλήρως ενημερωμένα για τον ρόλο τους και τη σημασία τους, έτσι ώστε οι προσπάθειές τους να εκπαιδεύουν και να αφηγούνται συνειδητές και συγκροτημένες ιστορίες στους επισκέπτες.

Το τελευταίο αυτό σημείο αποτέλεσε το επίκεντρο του ενδιαφέροντος του τμήματος της έρευνας που υλοποιήθηκε το 2011, αφορούσε στους πολίτες, και έφερε τον τίτλο *Museum Citizens*. Στόχος της έρευνας ήταν η συγκέντρωση συγκρίσιμων δεδομένων από διαφορετικά εθνικά μουσεία. Συγκεκριμένα ενδιέφεραν οι αντιλήψεις των επισκεπτών των μουσείων σχετικά με το τί συνιστά το «εθνικό μουσείο», ποιος είναι ο ρόλος του στη σύγχρονη (πολυπολιτισμική) κοινωνία, ποιοι έχουν λόγο στη δημιουργία εθνικών μουσείων, ποιοι συμπεριλαμβάνονται και ποιοι αποκλείονται από αυτά, πώς οι πολίτες χρησιμοποιούν τα εθνικά μουσεία για να διαμορφώσουν τις εθνικές, αλλά και άλλες ατομικές και συλλογικές ταυτότητες, ποιος είναι κατά τη γνώμη των πολιτών ο ρόλος της Ευρώπης (ως ιστορικής αλλά και ως πολιτικής έννοιας) στη διαμόρφωση των μουσείων και της επιρροής τους.

Διενεργήθηκαν έρευνες κοινού για επισκέπτες μουσείων σε εννέα διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες και, ειδικότερα, στο Εθνικό Μουσείο Σκωτίας (Εδιμβούργο), στο Εθνικό Μουσείο Ιρλανδίας (Δουβλίνο), στο Εθνικό Μουσείο Εσθονίας (Τάρτου), στο Εθνικό Υπαίθριο Μουσείο Λετονίας (Ρίγα), στο Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο (Βερολίνο), στο Nordiska Museet (Στοκχόλμη), στο Rijksmuseum (Άμστερνταμ), στο Μουσείο Ιστορίας της Καταλωνίας (Βαρκελώνη) και στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο (Αθήνα).

Η έρευνα συνδύασε ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους και πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων και συζητήσεων σε μικρές ομάδες (focus groups). Συγκεντρώθηκαν περίπου 5500 ερωτηματολόγια, έγιναν περίπου 120 συνεντεύξεις και εις βάθος συζήτηση με τέσσερις «ειδικά επιλεγμένες» ομάδες κοινού: μετανάστες πρώτης και δεύτερης γενιάς στην Ιρλανδία και τη Σκωτία, Έλληνες Ρομά στην Ελλάδα, και μέλη της ρωσικής μειονότητας στην Εσθονία.²

Σε ότι αφορά την ποσοτική έρευνα, συστατικό στοιχείο της εκτεταμένης αυτής ερευνητικής διαδικασίας υπήρξε η πιλοτική εφαρμογή της για τον έλεγχο των μεθοδολογικών εργαλείων. Σε αυτό το κείμενο, παρουσιάζεται η πιλοτική φάση της ποσοτικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε τον Φεβρουάριο του 2011 στην Αθήνα, στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ) εστιάζοντας στη μεθοδολογία της έρευνας και στα βασικά ερευνητικά ερωτήματα, καθώς και σε κάποια βασικά δεδομένα που προέκυψαν κατά τη διάρκεια της έρευνας.

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία που αφορά στις μελέτες επισκεπτών, στη βάση της έρευνάς μας βρισκόταν η αμφίδρομη σχέση μεταξύ μουσείου και ομάδων κοινού. Όπως υποστηρίζει ο David Car (2001), ένα μουσείο είναι «ένα ανοικτό έργο» (open work) που χρειάζεται τους επισκέπτες για να ολοκληρωθεί. Είναι η παρουσία του επισκέπτη, η ερμηνεία και η κατανόησή του που ολοκληρώνουν το μουσείο.

Ενώ δηλαδή τα μουσεία είναι χώροι όπου παράγεται γνώση με τη μορφή μηνυμάτων και αφηγήσεων μέσω εκθεμάτων, οι επισκέπτες δεν «καταναλώνουν» απλώς τα μηνύματα που έχουν εκ των προτέρων δημιουργηθεί, αλλά είναι ενεργοί παραγωγοί γνώσης οι ίδιοι, φέρουν μαζί τους κατά την επίσκεψη τις προσωπικές ιδέες, εμπειρίες και προηγούμενες γνώσεις τους και αυτές είναι που δομούν την αντίληψή τους και τη συνολική μουσειακή τους εμπειρία (για παράδειγμα βλ. Falk & Dierking 1992 και 2000, Hein 1998, Hooper-Greenhill 1992 και 1994). Ενώ, λοιπόν, οι έρευνες κοινού συνήθως επιδιώκουν να διερευνήσουν τα μηνύματα που δομούν οι επισκέπτες από την εμπειρία της επίσκεψής τους σε ένα μουσείο, ο στόχος της συγκεκριμένης έρευνας ήταν ευρύτερος. Η έννοια της ταυτότητας ήταν κεντρική σε όλο το ερευνητικό πρόγραμμα EUNAMUS, και κατ' επέκταση η έρευνα εστίαζε στη διερεύνηση των τρόπων που οι επισκέπτες χρησιμοποιούν τα εθνικά μουσεία για να κατασκευάσουν την εθνική τους ταυτότητα αλλά και αντιλαμβάνονται τον ρόλο ενός εθνικού μουσείου μέσα σε μια διευρυμένη ευρωπαϊκή οπτική (Aronsson 2011). Σε αυτό το πλαίσιο, σημαντική υπήρξε η αναγνώριση ότι η επίσκεψη σε ένα μουσείο αφορά στη διαμόρφωση της ταυτότητας

και τη νοηματοδότησή της και, παράλληλα, ότι τα μουσεία προσφέρουν δυνατότητες για να ενδυναμώνουμε την ταυτότητά μας, καθώς και ένα ασφαλές περιβάλλον στο οποίο μπορούμε να εξερευνήσουμε άλλες ταυτότητες και να αποκτήσουμε εφόδια για να «δομήσουμε» τον εαυτό μας (Rounds 2006:138).

Η συγκεκριμένη έρευνα ήταν μια ειδική περίπτωση έρευνας κοινού, που ενταγμένη σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πρόγραμμα στόχευε στο να εξεταστούν ευρύτερα ερωτήματα για θέματα που αφορούν στην αποτελεσματικότητα, στις μεθοδολογίες και το μέλλον των μουσειακών οργανισμών (Μπούνια 2015: 156-157).

Στο πλαίσιο αυτό, η διενέργεια της πιλοτικής έρευνας, η οποία θα παρουσιαστεί στη συνέχεια, παρουσιάζει ενδιαφέρον για δύο λόγους: αφενός γιατί τεκμηριώνει τη σημασία μιας πιλοτικής εφαρμογής για τον έλεγχο των μεθοδολογικών εργαλείων, ιδιαιτέρως απαραίτητη διαδικασία σε εκτεταμένες έρευνες κοινού, και αφετέρου μας επιτρέπει να παρουσιάσουμε κάποια δεδομένα που συλλέχθηκαν σε ένα ελληνικό μουσείο τα οποία δεν έχουν έως σήμερα δημοσιευθεί, καθώς δεν εντάχθηκαν στο τελικό υλικό της ευρωπαϊκής έρευνας (Bounia et al. 2012, Dodd et al. 2012).

Η πιλοτική έρευνα στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο (ΒΧΜ)

Η πιλοτική φάση της έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο ΒΧΜ είχε ως στόχο να αντιμετωπίσει δύο βασικά, αν και διαφορετικά μεταξύ τους, ζητήματα: το πρώτο ήταν η σχέση ενός από τα σημαντικότερα δημόσια και με συλλογές εθνικής εμβέλειας μουσεία της Ελλάδας με βασικές έννοιες που συγκροτούν την ελληνική ταυτότητα συνδυάζοντας τον ιστορικό με τον θρησκευτικό χαρακτήρα: την έννοια της μακρόχρονης ιστορικής καταγωγής του έθνους και της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας. Το δεύτερο ζήτημα ήταν καθαρά μεθοδολογικό, καθώς η σύνθετη και πολύπλευρη φύση των ερευνητικών ερωτημάτων έχρηζε μιας προσεκτικής διαμόρφωσης του ερωτηματολογίου που θα χρησιμοποιείτο για τη συλλογή δεδομένων.

Σε ότι αφορά το πρώτο ζήτημα, τα αποτελέσματα της πιλοτικής έρευνας οδήγησαν σε ενδιαφέροντα συμπεράσματα για ένα ελληνικό μουσείο, για το οποίο δεν υπήρχαν αντίστοιχες έρευνες κοινού -όπως, εξάλλου, συμβαίνει και για την πλειονότητα των ελληνικών μουσείων. Παράλληλα, η πιλοτική έρευνα έδωσε την ευκαιρία να αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα και καταλληλότητα του ερωτηματολογίου και να πραγματοποιηθούν οι απαραίτητες αναπροσαρμογές σε αυτό πριν από την εφαρμογή του στο πλαίσιο της κυρίως έρευνας, στα 9 ευρωπαϊκά εθνικά μουσεία που προαναφέρθηκαν. Η διεξαγωγή της πιλοτικής έρευνας, τα αποτελέσματά της, οι δυσκολίες που παρατηρήθηκαν κατά τη διαδικασία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων καθώς και ζητήματα αναπροσαρμογής του ερωτηματολογίου συζητήθηκαν σε επιστημονική συνάντηση στο Ταρτού της Εσθονίας στην οποία συμμετείχαν όλοι οι εμπλεκόμενοι ερευνητικοί φορείς. Τα αποτελέσματα της πιλοτικής έρευνας και τα

ευρήματα από τη διεξαγωγή της επέτρεψαν στην ερευνητική ομάδα να προσαρμόσει κατάλληλα την ερευνητική μεθοδολογία, αλλά και να διατυπώσει κάποια βασικά πρωταρχικά συμπεράσματα που επηρέασαν τα επόμενα στάδια της έρευνας.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται η διαδικασία της πιλοτικής έρευνας, το προφίλ των επισκεπτών, καθώς και κάποια βασικά συμπεράσματα και προβληματισμοί που αναδύθηκαν κατά τη διάρκειά της.

Η εθνική ταυτότητα και το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο: Μία σύντομη ιστορία

Το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο εγκαινιάστηκε το 1914 και συνδέεται με μία μακρά σειρά δράσεων που άρχισαν να πραγματοποιούνται κυρίως από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους το 1830, προκειμένου να αποδειχτεί η αρραγής συνέχεια του ελληνικού έθνους από την αρχαιότητα μέχρι τον 19ο αιώνα (Gazi 2011). Το Βυζάντιο είχε ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αι. αναγνωριστεί ως βασικό στοιχείο του ελληνικού πολιτισμού, ως μία περίοδος κατά την οποία ο χριστιανισμός επαναδιαμόρφωσε δημιουργικά την αρχαία παράδοση και η οποία συνέβαλε στη συγκρότηση της σύγχρονης ελληνικής ταυτότητας.

Ειδικότερα, το Μουσείο ιδρύθηκε το 1884 από τη Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία. Για τον Γεώργιο Λαμπάκη, τον εμπνευστή και δημιουργό του, η συνέχεια του έθνους συνέπιπτε με την αρραγή συνέχεια της ζωής της εκκλησίας (Γκράτσιου 1987: 56). Μία στροφή προς την εθνική κατεύθυνση έγινε από τον πρώτο διευθυντή του Μουσείου, Α. Αδαμαντίου (Κωνσταντίος 1999). Η εθνική σημασία του Μουσείου τονίζεται, μάλιστα, στην ομιλία του Γεωργίου Σωτηρίου, διευθυντή του Μουσείου από το 1923, όταν περιγράφει το Μουσείο ως το «δεύτερο εθνικό μουσείο της Ελλάδας» (Σωτηρίου 1931: 649).

Στη δεκαετία του 1960 η αντίληψη περί Βυζαντίου και συνεπώς περί του μουσείου πήρε μια νέα προοπτική και το μουσείο άρχισε να παρουσιάζει τη βυζαντινή τέχνη ως ένα πολύ σημαντικό κομμάτι της ευρωπαϊκής τέχνης. Ο Μανώλης Χατζηδάκης, ο διευθυντής από το 1960 έως 1975, γράφει σε κατάλογο του Μουσείου το 1964:

Η βυζαντινή τέχνη αποκαλύπτει τον εαυτό της ως σαφώς ευρωπαϊκή και ως η μόνη μεταξύ Ανατολής και Δύσης που είχε την εμπειρία των αξιών του ελληνικού ουμανισμού οι οποίες αναγνωρίζονται ως οι κατεξοχήν ευρωπαϊκές αξίες (Χατζηδάκης 1964: 11).

Η επανέκθεση του Μουσείου στο νέο, στο μεγαλύτερό του μέρος υπόγειο, κτήριο, γύρω από τη Villa Ilissia, το οποίο ξεκίνησε το 1999,³ βασίζεται σε μία διαφορετική φιλοσοφία (Κωνσταντίος 2004). Το Βυζάντιο είναι πλέον αντιληπτό και παρουσιάζεται ως μια πολύ πολυδιάστατη αυτοκρατορία και μία σύνθετη κοινωνία που ερμήνευσε δημιουργικά τα ελληνο-ρωμαϊκά μοτίβα και τις αντίστοιχες αξίες, αναμειγνύοντας ανατολικά και δυτικά

στοιχεία με τη χριστιανική κοινωνία προκειμένου να διαμορφώσουν τον «βυζαντινό κόσμο» (Gazi, 2011).

Σήμερα το Μουσείο επιχειρεί να παρουσιάσει μία νέα εθνική αφήγηση που περιλαμβάνει μία σειρά ιστοριών. Με αυτό το σκεπτικό, κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, το Μουσείο οργανώνει εκθέσεις που έχουν ως στόχο να φωτίσουν διαφορετικές όψεις της βυζαντινής τέχνης, τη σχέση της με το παρόν και το στοιχείο ότι παραμένει σύγχρονη και σχετική με τη σημερινή κοινωνία. Παρατηρείται, επίσης, και μια προσπάθεια του Μουσείου να αναστοχαστεί για το παρελθόν του, τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζει ταυτότητες και προσφέρει ιδεολογικά πλαίσια σε διάφορα ιστορικά γεγονότα. Υπό αυτή την έννοια, η έκθεση για τη Δούκισσα της Πλακεντίας⁴ που είχε οργανωθεί το διάστημα κατά το οποίο έγινε η συγκεκριμένη έρευνα, εξέταζε τη σχέση μια Ευρωπαϊκής ευγενούς καταγωγής με την ελληνική κοινωνία, τον ρόλο της στη λαϊκή φαντασία και την επίδρασή της στη σύγχρονη Ελλάδα. Έτσι το Μουσείο καλούσε για μία κατανόηση της ιστορίας του, αλλά και μιας ελάχιστα γνωστής φάσης της ελληνικής ιστορίας.

Περιγραφή της έρευνας

Η πιλοτική έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο που βρίσκεται στο κέντρο της πόλης τον Φεβρουάριο του 2011. Εξαιτίας των προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας τα τελευταία χρόνια, οι μόνιμες εκθέσεις του Μουσείου ήταν κλειστές στο μεγαλύτερο μέρος τους, εξαιτίας της έλλειψης προσωπικού φύλαξης. Έτσι, η έρευνα περιορίστηκε στον χώρο της περιοδικής έκθεσης με τίτλο «Η Δούκισσα της Πλακεντίας: Η ιστορία πίσω από τον μύθο». Την έκθεση οργάνωσε και επιμελήθηκε το προσωπικό του Μουσείου και παρουσίαζε για πρώτη φορά την «ιστορική αλήθεια» για την ευγενή δέσποινα στην οικία της οποίας στεγάστηκε το Μουσείο από τις αρχές του 20ού αι. Υπό αυτή την έννοια, η έκθεση ανήκει σε μία σειρά αυτοαναφορικών εκθέσεων που το Μουσείο οργανώνει από το 2002, ως μέρος της επανέκθεσης των συλλογών του.

Ειδικότερα, η ερευνητική διαδικασία πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια της πρώτης εβδομάδας του Φεβρουαρίου 2011.⁵ Για τη συγκέντρωση δεδομένων, μοιραζόταν το ερωτηματολόγιο στους επισκέπτες κατά την έξοδό τους από την έκθεση (δείγμα διαθεσιμότητας). Το συμπλήρωναν μόνοι τους, ενώ ένα μέλος της ερευνητικής ομάδας ήταν διαθέσιμο για να βοηθήσει στις περιπτώσεις που χρειαζόταν. Συμπληρώθηκαν ενενήντα τέσσερα (94) ερωτηματολόγια, εκ των οποίων τα 90 ήταν έγκυρα και αξιοποιήσιμα. Θα πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι το Μουσείο δεν μας διέθεσε δεδομένα σχετικά με την επισκεψιμότητά του ή τα δημογραφικά δεδομένα των επισκεπτών του. Το μόνο διαθέσιμο σύνολο δεδομένων που είχαμε προέρχεται από την Ελληνική Στατιστική Αρχή - και αναφέρεται στον αριθμό των επισκεπτών που καταβάλλουν εισιτήριο, αλλά δεν συμπεριλαμβάνει όλους όσοι δεν καταβάλλουν

εισιτήριο για την είσοδό τους στο Μουσείο. Επιπλέον, η Κυριακή είναι ημέρα ελεύθερας εισόδου, γεγονός το οποίο προσελκύει μεγάλο αριθμό επισκεπτών (όπως διαπιστώσαμε από την παρατήρηση).

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια δύο καθημερινών ημερών (Πέμπτη και Παρασκευή) και δύο ημερών αργίας (Σάββατο και Κυριακή). Τα μισά συμπληρωμένα ερωτηματολόγια (46/94) συγκεντρώθηκαν την Κυριακή, ενώ 24 (από τα 94 συνολικά) συγκεντρώθηκαν το Σάββατο. Ο αριθμός των επισκεπτών ήταν πραγματικά χαμηλός κατά τη διάρκεια των καθημερινών, όχι μόνον εξαιτίας του εισιτηρίου (αν αυτό θεωρηθεί λόγος που εμπόδιζε την είσοδο), αλλά και επειδή οι ημέρες αυτές ήταν ημέρες στάσεων εργασίας στα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείτο από 19 ερωτήσεις οργανωμένες σε τρεις ενότητες: η πρώτη ενότητα ήταν αυτή των δημογραφικών στοιχείων (Ερ. 1-7). Μετά ακολουθούσε ένα σύνολο ερωτήσεων που αφορούσαν στη συγκεκριμένη επίσκεψη και στη σχέση του επισκέπτη με το Μουσείο (Ερ. 8-13). Το τρίτο μέρος περιελάμβανε μία σειρά ερωτήσεων που είχε ως στόχο να εστιάσει στις απόψεις των επισκεπτών του μουσείου για τα εθνικά μουσεία γενικώς και στις προσδοκίες τους από αυτά (Ερ. 14-19). Ιδιαίτερως οι ερωτήσεις 16 και 17 είχαν ως στόχο να φέρουν τον επισκέπτη ενώπιον κάποιων επιλογών σε σχέση με τον ρόλο των εθνικών μουσείων, τη δημιουργία τους και τις αναπαραστάσεις εντός τους. Η ερώτηση 18 είχε ως στόχο τη σύνδεση των αποτελεσμάτων των δύο προηγούμενων ερωτήσεων με την εμπειρία της συγκεκριμένης επίσκεψης και, έτσι, απέβλεπε στη δημιουργία ενός συνδέσμου ανάμεσα στις δύο ενότητες ερωτήσεων, δηλαδή αυτής που αφορούσε την ατομική εμπειρία σε συνδυασμό με αυτή που αφορούσε τις απόψεις των επισκεπτών για τα εθνικά μουσεία γενικότερα. Κατά τη διάρκεια της έρευνας χρειάστηκε να επαναδιατυπώσουμε τις δύο ερωτήσεις (16 και 17), έτσι ώστε να γίνουν σαφέστερες στους επισκέπτες. Παρόλα αυτά δεν αλλάξαμε ούτε το περιεχόμενο, ούτε την εστίασή τους.

Δημογραφικά στοιχεία επισκεπτών

Ως προς τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος, η πλειονότητα (70%) των επισκεπτών που απάντησαν ήταν γυναίκες. Οι ηλικιακές ομάδες που κυρίως εκπροσωπήθηκαν ανήκαν στις ηλικίες 30-45 ετών (37%) και 45-65 ετών (33%). Η πλειονότητα ήταν απόφοιτοι πανεπιστημίου και συχνά κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών (39% και για τις δύο περιπτώσεις). Το 73,5% όσων απάντησαν το ερωτηματολόγιο ήταν κάτοικοι Αθηνών, ενώ μόνον το 10% ήταν επισκέπτες από άλλες περιοχές της χώρας. Το ερωτηματολόγιο προσφερόταν μόνον στην ελληνική γλώσσα, και λόγω της περιόδου (κατά τη διάρκεια του χειμώνα θεωρήσαμε ότι ο αριθμός των αλλοδαπών επισκεπτών δεν θα ήταν ιδιαίτερος αυξημένος) και διότι θέλαμε να εστιάσουμε στους Έλληνες επισκέπτες καθώς η έννοια του «εθνικού μουσείου» δομείται συνήθως σε επίπεδο

εθνικών ομάδων, δηλ. ανθρώπων που μοιράζονται κοινές εθνικές ρίζες. Επομένως, όλοι όσοι απάντησαν ήταν Έλληνες, με εξαίρεση έναν επισκέπτη ο οποίος δεν είχε την ελληνική υπηκοότητα, παρότι μιλούσε και έγραφε ελληνικά. Δύο εκ των επισκεπτών δήλωσαν ότι έχουν διπλή υπηκοότητα. Μόνον το 32% των επισκεπτών ήρθαν στο Μουσείο μόνοι, ενώ η πλειονότητα (60%) επισκέφτηκε το Μουσείο με την οικογένεια ή φίλους. Σε σχέση με την προηγούμενη μουσειακή τους εμπειρία, οι περισσότεροι εκ των επισκεπτών (74,5%) είχαν επισκεφτεί το Μουσείο ξανά στο παρελθόν. Σχεδόν οι μισοί (41%) επέλεξαν να επισκεφτούν το Μουσείο γιατί το θεώρησαν «μία εκπαιδευτική εμπειρία». Ο χαρακτηρισμός της επίσκεψης ως «ψυχαγωγική εμπειρία» αποτέλεσε την δεύτερη ως προς τον αριθμό απαντήσεων επιλογή των επισκεπτών (12%). Δεκαπέντε (15) συμμετέχοντες στην έρευνα ισχυρίστηκαν ότι η επίσκεψη ήταν και τα δύο, δηλαδή και εκπαιδευτική και ψυχαγωγική εμπειρία. Αν και η περιοδική έκθεση ήταν ο μοναδικός χώρος του Μουσείου που ήταν ουσιαστικά διαθέσιμος στους επισκέπτες, μόνον το 2% απάντησε ότι αυτός ήταν ο λόγος για τον οποίο είχαν αποφασίσει να επισκεφτούν το Μουσείο. Ως προς την επαγγελματική απασχόληση των επισκεπτών, 16 συμμετέχοντες εργάζονταν στον τομέα των τεχνών, 15 στην εκπαίδευση, 10 δήλωσαν ότι εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα, 8 δήλωσαν συνταξιούχοι, 5 εργαζόμενοι στο δημόσιο, και 6 ελεύθεροι επαγγελματίες (νομικοί, αρχιτέκτονες, γιατροί). Στο δείγμα μας επίσης, συμπεριλαμβάνονται φοιτητές, στρατιωτικοί και νοικοκυρές.

Η πλειονότητα των επισκεπτών (88%) είχαν συνείδηση ότι επισκέπτονταν ένα εθνικό μουσείο, ωστόσο, μόνον οι μισοί περίπου (57%) ισχυρίστηκαν ότι αυτή η γνώση επηρέασε την απόφασή τους να επισκεφτούν το μουσείο.

Τα ευρήματα της έρευνας

Η πιλοτική έρευνα πρόσφερε μια ουσιαστική ματιά σε κάποια από τα πιο σημαντικά ζητήματα που αφορούν στη σχέση μεταξύ πολιτών και εθνικών μουσείων, και αυτό με τη σειρά του επηρέασε τόσο το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε στην συνέχεια όσο και τις άλλες ερευνητικές διαδικασίες ποιοτικής αξιολόγησης που περιλαμβάνονταν στην κύρια έρευνα.

Τα πιο ενδιαφέροντα από τα αποτελέσματα που προέκυψαν συζητούνται αμέσως παρακάτω.

Είναι τα μουσεία χώροι όπου οι άνθρωποι πηγαίνουν για να μάθουν για την εθνική και ευρωπαϊκή ιστορία;

Οι μισοί από τους επισκέπτες (50%) συνέδεσαν το εθνικό μουσείο με τη μάθηση για την εθνική ιστορία. Η τυπική εκπαίδευση (43%) και οι αρχαιολογικοί/ιστορικοί τόποι (40%) ήταν οι δύο άλλες επιλογές για τη μάθηση της ιστορίας που αναφέρθηκαν συχνότερα από τους επισκέπτες. Όταν όμως τέθηκε θέμα για την ευρωπαϊκή ιστορία και πώς

αναζητούν γνώσεις για αυτήν, η πλειοψηφία ανέφερε το διαδίκτυο (47%) και τη βιβλιοθήκη (47%). Τα εθνικά μουσεία αναμένεται από τους επισκέπτες ότι μπορούν να προσφέρουν πληροφορίες για την εθνική ιστορία, για αυτό δεν είναι οι πρώτοι χώροι που έρχονται στον νου των επισκεπτών όταν το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην ευρωπαϊκή ιστορία. Αντανακλά η τάση αυτή τους λόγους που ιστορικά συγκροτήθηκαν τα εθνικά μουσεία; Ή τη σημασία τους ως φυλάκων της εθνικής ιστορίας και ταυτότητας και μόνον; Ή τον ρόλο τους ως ενδείξεις κύρους κάθε έθνους ή κοινωνίας; Οι απαντήσεις σε αυτές τις ερωτήσεις κρίθηκε ότι θα πρέπει να αναζητηθούν πιο αναλυτικά στην κυρίως ερευνητική διαδικασία.

Ποιος υποστηρίζει ή πρέπει να υποστηρίξει τη δημιουργία εθνικών μουσείων;

Προσπαθώντας να διερευνήσουμε αν τα εθνικά μουσεία είναι αντιληπτά ως συνδεδεμένα με την κρατική δομή ή ως ανεπίσημη αναπαράσταση ενός έθνους, στην περίπτωση του ΒΧΜ εντοπίσαμε κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Παρότι η πλειονότητα των απαντήσεων συμφωνεί ή συμφωνεί εντόνως ότι η δημιουργία ενός εθνικού μουσείου είναι (και πρέπει να είναι) κρατική προτεραιότητα (71%), υπήρξε παρόλα αυτά ένας σημαντικός αριθμός απαντήσεων (20/94, 22%) που ισχυρίστηκε ότι αυτό μπορεί και να μην είναι έτσι. Επομένως, αποφασίσαμε να κάνουμε αυτή την ερώτηση πιο ξεκάθαρη στο τελικό ερωτηματολόγιο, και να προσφέρουμε κάποιες εναλλακτικές σχετικά με το ποιος άλλος θα μπορούσε να ιδρύσει εθνικά μουσεία. Θα πρέπει στο σημείο αυτό να σημειωθεί ότι με δεδομένο το ότι η πλειονότητα των ελληνικών μουσείων είναι κρατικά και το συνολικό μοντέλο της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι κεντρικά δομημένο, το ζήτημα αυτό και η διαχείρισή του στην κύρια έρευνα προκάλεσε έντονο προβληματισμό στην ερευνητική ομάδα.

Τι πρέπει να παρουσιάζει ένα εθνικό μουσείο; Ποιες είναι οι ιστορίες που πρέπει να αφηγείται ένα εθνικό μουσείο;

Ο στόχος αυτής της ενότητας ερωτήσεων ήταν να συζητηθούν ιδέες που αφορούν στο περιεχόμενο του εθνικού μουσείου και στην αφήγησή του. Η σχέση ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν καθώς και ο τρόπος με τον οποίο παριστάνεται το παρελθόν μέσα στο μουσείο αποτέλεσαν ζητούμενα της έρευνας. Στην Ελλάδα, όπου η ιστορική παράδοση είναι εξαιρετικά έντονη, υπάρχει μια κοινή αντίληψη ότι τα μουσεία είναι χώροι αφιερωμένοι στο παρελθόν, που δεν σχετίζονται με το παρόν και τα ενδιαφέροντά του. Επιπλέον, τα μουσεία θεωρούνται χώροι εναπόθεσης της πολιτισμικής κληρονομιάς, όπου υπάρχει ελάχιστος χώρος για το παρόν, για τη διαπραγμάτευση επίκαιρων θεμάτων που απασχολούν την καθημερινότητα των επισκεπτών. Υπό αυτή την έννοια, ο υλικός πολιτισμός του παρελθόντος εκλαμβάνεται ως σημαντικός για να θέσει την ατζέντα σε θέματα ταυτότητας, όχι όμως για να προετοιμάσει τον πολίτη για το παρόν ή το μέλλον του. Τα μουσεία θεωρούνται χώροι εναπόθεσης της γνώσης και των υλικών τεκμηρίων της, αλλά όχι χώροι

διαπραγμάτευσης εννοιών για το παρόν και το μέλλον. Προκειμένου να προκαλέσουμε τους επισκέπτες να εκφράσουν απόψεις σχετικά με το ζήτημα αυτό, προσφέραμε μια σειρά ερωτήσεων και ζητήσαμε από τους επισκέπτες να εκφράσουν τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους. Ως αποτέλεσμα, διαπιστώσαμε ότι η πλειονότητα των επισκεπτών διαφωνούσε με την ιδέα ότι τα εθνικά μουσεία πρέπει να παρουσιάζουν μόνον σημαντικά ιστορικά γεγονότα (58%), παρά το ότι ένα σημαντικό ποσοστό επισκεπτών (35%) συμφώνησε με αυτή την άποψη. Ένα ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό (66%) συμφώνησε με την άποψη ότι ένα εθνικό μουσείο παρουσιάζει (και πρέπει να παρουσιάζει) συζητήσεις και διαφωνίες σε θέματα που αφορούν το παρελθόν, ενώ μόνον ένα σχετικά μικρό ποσοστό επισκεπτών (21%) διαφώνησε. Η πλειονότητα των επισκεπτών (64,5%) συμφώνησε επίσης ότι ένα εθνικό μουσείο δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην παρουσίαση της ιστορίας του έθνους, αλλά θα πρέπει επίσης να συζητά την ιστορία της ευρύτερης περιοχής στην οποία βρίσκεται αυτό έθνος. Οι ιδέες για το αν το εθνικό μουσείο πρέπει να παρουσιάζει το παρόν ενός έθνους και όχι μόνον το παρελθόν του μοιράστηκαν, με το μισό δείγμα (48%) να ισχυρίζεται ότι θα πρέπει να παρουσιάζει και το παρόν και το άλλο μισό ότι δεν θα πρέπει. Παρομοίως, η πλειονότητα (61%) ισχυρίστηκε ότι η τοπική και η περιφερειακή ιστορία πρέπει να παρουσιάζονται στα εθνικά μουσεία.

Τα μουσεία ως χώροι για όλους

Το κατά πόσον τα εθνικά μουσεία είναι ανοικτά σε όλους, ήταν κάτι που ενδιέφερε την έρευνά μας. Στις σχετικές ερωτήσεις, η πλειονότητα (52%) των επισκεπτών παρατήρησε ότι τα εθνικά μουσεία σήμερα δεν απευθύνονται σε όλους τους πολίτες, αφού δεν παρουσιάζουν την ιστορία των γυναικών, των παιδιών, μειονοτήτων αλλά και της καθημερινής ζωής (δηλαδή των απλών ανθρώπων), αν και το 83% των ερωτηθέντων συμφώνησε ότι θα έπρεπε να το κάνουν. Παρόμοια ήταν η εικόνα που δημιουργήθηκε και για άλλες σχετικές ερωτήσεις. Μόνον το 26% των επισκεπτών συμφώνησε ότι τα θέματα φύλου παρουσιάζονται ήδη στα εθνικά μουσεία, ενώ το 78% συμφώνησε ότι θα έπρεπε να παρουσιάζονται. Ένα ακόμη μεγαλύτερο ποσοστό (74%) θεωρεί ότι τα εθνικά μουσεία σήμερα είναι αντιπροσωπευτικά όλων των πολιτών μιας χώρας, είτε ανήκουν στο ίδιο έθνος είτε όχι, ενώ η συντριπτική πλειονότητα του δείγματός μας (96%) συμφώνησε ότι θα έπρεπε να το κάνουν αυτό (ακόμη και στις περιπτώσεις που δεν είναι αυτό εύκολο να γίνει).

Προσδοκίες από και προτάσεις προς το Μουσείο

Οι περισσότεροι από τους επισκέπτες (72%) ισχυρίστηκαν ότι έμειναν ικανοποιημένοι από την επίσκεψή τους στο ΒΧΜ και ότι ικανοποίησε τις προσδοκίες τους από ένα εθνικό μουσείο. Κατά τη διαδικασία, βεβαίως, έγινε σαφές στην ομάδα εργασίας ότι υπήρχε η ανάγκη να κατανοήσουμε γιατί συμβαίνει αυτό και, επομένως, προχωρήσαμε σε αλλαγή

του ερωτηματολογίου, έτσι ώστε να πάρουμε σχετικές απαντήσεις που θα αποσαφήνιζαν τις απόψεις των επισκεπτών. Προσθέσαμε, λοιπόν, μία ερώτηση σχετικά με το ποιες πιθανές αλλαγές θα ήθελαν οι επισκέπτες να προτείνουν στο Μουσείο. Οι μισοί περίπου επισκέπτες (48%) ανέφεραν ότι το μουσείο θα πρέπει να αναφέρεται περισσότερο στους «Άλλους». Πιο συγκεκριμένα, 17 επισκέπτες πρότειναν ότι το μουσείο θα πρέπει να παρουσιάζει τις απόψεις των «εχθρών» ή των ιστορικών αντιπάλων, 2 επισκέπτες είπαν ότι το μουσείο θα πρέπει να αναφέρεται στους γειτονικούς λαούς, και 3 ανέφεραν τόσο τους αντιπάλους όσο και τους γειτονικούς λαούς. Τέλος, 21 επισκέπτες επέλεξαν όλες τις παραπάνω επιλογές και έτσι έκαναν σαφές το ενδιαφέρον τους να μαθαίνουν για αμφίρροπες απόψεις σχετικά με την ιστορία μέσα στον χώρο του μουσείου.

Άλλες προτάσεις περιελάμβαναν την έκθεση περισσότερων αντικειμένων (42%). Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι αυτή η συγκεκριμένη έκθεση δεν ήταν εξαιρετικά πλούσια σε αντικείμενα και ότι αυτή η πρόταση ενδεχομένως να μην αντιπροσωπεύει την αντίδραση των επισκεπτών για τη μόνιμη έκθεση του Μουσείου, η οποία είναι φυσικά πολύ πλούσια σε αντικείμενα. Το 26% των επισκεπτών ζήτησε μια πιο σαφή αφήγηση, ενώ το 23% έκανε αναφορά και σε άλλες περιόδους του ελληνικού παρελθόντος (και όχι μόνον του Βυζαντινού).

Ενδιαφέροντα αντικείμενα / εμβληματικά αντικείμενα και ο ρόλος τους στο Μουσείο

Οι επισκέπτες ενδιαφέρονταν ιδιαίτερω για τον υλικό πολιτισμό που παρουσιαζόταν στην έκθεση του Μουσείου. Αυτό είναι σαφές όχι μόνον από την προηγούμενη ερώτηση, στην οποία οι ερωτώμενοι εκφράζουν την επιθυμία να δουν περισσότερα αντικείμενα στις εκθέσεις, αλλά και από τις απαντήσεις στις ερωτήσεις που αναφέρονται στα αγαπημένα τους αντικείμενα και στους λόγους για τους οποίους αυτά τα αντικείμενα τους ενδιαφέρουν. Οι επισκέπτες στην πλειονότητά τους (58%) επέλεξαν μουσειακά αντικείμενα με βάση το ιστορικό ενδιαφέρον αυτών, και αρκετά λιγότεροι για την αισθητική απόλαυση που τους προσφέρουν (14%). Επίσης, υπήρξαν αναφορές συγκεκριμένων αντικειμένων της έκθεσης: «το πορτρέτο της Δούκισσας», «βιβλία, άρθρα, αποκόμματα για τη Δούκισσα», «η Villa Ilissia» (απάντηση που αναφέρεται στις φωτογραφίες που παρουσιάζονταν στον εισαγωγικό χώρο), «οι επιστολές».

Ενδιαφέρον έχει το γεγονός ότι ένας αριθμός επισκεπτών, που γνώριζαν το Μουσείο επέλεξαν να αναφερθούν σε αντικείμενα που δεν είδαν στην περιοδική έκθεση, αλλά γνώριζαν από προηγούμενες επισκέψεις τους στη μόνιμη έκθεση, και προφανώς ήταν για αυτούς ταυτισμένα με τον χαρακτήρα του Μουσείου, όπως «κάποιες εικόνες από την Ύστερη Επτανησιακή Σχολή», «οι εικόνες που δημιουργήθηκαν από την Κρητική Σχολή», «οι εικόνες», «ο ξύλινος χριστιανικός σταυρός», «ένα φιρμάνι», «κοσμήματα, ρούχα», «μάρμαρα». Τέλος, υπήρξαν απαντήσεις που δεν ανέφεραν κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο αλλά αποτελούσαν γενικότερες περιγραφές ενοτήτων της έκθεσης όπως «η

ιστορία της Δούκισσας», «το δωμάτιο για τον μύθο», «το κοινωνικό πλαίσιο της Δούκισσας», προφανώς λόγω του περιφερειακού ρόλου που είχαν τα αντικείμενα ως εκθέματα στη συγκεκριμένη έκθεση.

Συμπεράσματα

Η πιλοτική έρευνα στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο αποδείχθηκε πολύ σημαντική για την εξέλιξη της έρευνάς μας στο σύνολό της.

Τα θέματα που καλύφθηκαν από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου ήταν εύκολα προσβάσιμα στους επισκέπτες, αν και πολλά από τα ερωτήματα χρειάστηκε να επαναδιατυπωθούν με απλούστερο τρόπο. Παρατηρήσαμε ότι οι επισκέπτες έτειναν να δίνουν τις απαντήσεις που έκριναν ως «ορθές» σε σχέση με το πώς *πρέπει* να είναι ένα εθνικό μουσείο και δεν έκαναν τη διάκριση μεταξύ αυτού που τα εθνικά μουσεία είναι σήμερα και αυτού που θα μπορούσαν να είναι. Επομένως, οι σχετικές ερωτήσεις επαναδιατυπώθηκαν απλοποιημένες και διαφορετικά οργανωμένες, ώστε να είναι σαφής και ξεκάθαρη η διάκριση μεταξύ επιθυμίας και πραγματικότητας.

Η πιλοτική έρευνα μας έδωσε επίσης την ευκαιρία να επεξεργαστούμε περαιτέρω τη μεθοδολογία για την επιλογή του δείγματος της έρευνας και τη συλλογή των ερωτηματολογίων. Έτσι, στην διεξαγωγή της κυρίως έρευνας τα ερωτηματολόγια δίνονταν στους επισκέπτες πιο επιλεκτικά και στοχευμένα και σύμφωνα με προηγούμενη γνώση των μοντέλων επισκεψιμότητας των μουσείων (όπου βεβαίως υπήρχαν τέτοιες πληροφορίες). Η συμμετοχή μειονοτήτων και ξένων επισκεπτών στο δείγμα τέθηκε ως προτεραιότητα της ερευνητικής ομάδας.

Η εμπειρία της έρευνας αυτής ενδυνάμωσε την πεποίθηση της ερευνητικής ομάδας για τη σημασία της ένταξης της έρευνας κοινού στο συνολικό πρόγραμμα ενός μουσείου. Η πιλοτική έρευνα στο ΒΧΜ μας έδειξε ότι οι επισκέπτες έχουν απροσδόκητες συμπεριφορές. Δεν υπάρχει σωστός ή λανθασμένος τρόπος για να χρησιμοποιεί κανείς ένα μουσείο, καθώς οι επισκέπτες έχουν τις δικές τους στρατηγικές να δημιουργούν συνδέσεις με τον υλικό πολιτισμό και τις λοιπές πληροφορίες, οι οποίες διαμορφώνονται σε σχέση με τις γνώσεις τους, τα ενδιαφέροντά τους, καθώς και με άλλες πτυχές της ταυτότητάς τους, όπως το επάγγελμα. Όπως διαπιστώσαμε, λίγοι επισκέπτες προσέγγισαν το μουσείο συστηματικά ακολουθώντας την αφήγηση που το Μουσείο προσέφερε. Παρόλα αυτά, η ύπαρξη αφήγησης υπήρξε σημαντική παράμετρος για την επίσκεψη, καθώς αναφέρθηκε συχνά από τους επισκέπτες του μουσείου, είτε για να επισημανθεί η ανάγκη για σαφέστερη αφήγηση, είτε για να αναζητηθεί η ύπαρξή της.

Η διεξαγωγή της πιλοτικής έρευνας στο ΒΧΜ υπήρξε καθοριστική σε ότι αφορά τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα καθώς πρόσφερε τη δυνατότητα στην ερευνητική ομάδα να κάνει όλες τις απαραίτητες αναπροσαρμογές στη

διαμόρφωση του ερωτηματολογίου, αλλά και στην οργάνωση της διαδικασίας συλλογής δεδομένων. Επιπλέον, υπήρξαν ενδιαφέροντα ευρήματα και για το συγκεκριμένο Μουσείο και τις αντιλήψεις Ελλήνων επισκεπτών για τα εθνικά μουσεία γενικότερα. Θεωρούμε ότι τα ευρήματα αυτά, όπως και τα ευρήματα της συνολικής έρευνας κοινού για τα Εθνικά Μουσεία στην Ευρώπη, που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος EUNAMUS (βλ. Bounia et al. 2012, Dodd et al. 2012), μπορούν να προσφέρουν μία εναλλακτική ανάγνωση στις ακαδημαϊκές και θεωρητικές προσεγγίσεις του εθνικού μουσείου, όχι μόνον σε ό,τι αφορά το πώς οι επισκέπτες χρησιμοποιούν τα μουσεία, αλλά και στο πώς αυτά συμβάλλουν στη δημιουργία προσωπικών ή συλλογικών αντιλήψεων περί ταυτότητας, ιστορίας και έθνους.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Aronsson, P. (2011). Explaining National Museums. Exploring comparative approaches to the study of national museums. In S.J. Knell, P. Aronsson & A. Amundsen (Eds.), *National Museums: New studies from around the world* (pp. 29-54). London: Routledge.
- Bounia, A., Nikiforidou, A., Nikonanou, N. & Matossian, A.D. (2012). *Voices from the Museum: Survey Research in Europe's National Museums*. Linköping University Electronic Press. Ανάκτηση στις 18/1/2016 από: <http://liu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A563949&dswid=8557>
- Γκρατσιού, Ο. (1987). «Από την ιστορία του Βυζαντινού Μουσείου», *Μνήμων*, 11: 54-73.
- Car, D. (2001). "A museum is an open work", *International Journal of Heritage Studies*, 7(2), 173-183. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13527250117281>
- Dodd, J., Jones, C., Sawyer, A. & Tseliou, M.A. (2012). *Voices from the Museum: Qualitative Research Conducted in Europe's National Museums*. Linköping University Electronic Press. Ανάκτηση στις 18/1/2016 από: <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:572100/FULLTEXT01.pdf>
- Δούκισσα της Πλακεντίας: *Η ιστορία που γέννησε το μύθο* (2010). Κατάλογος ομώνυμης έκθεσης. Αθήνα: Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.
- Falk, J.H. & Dierking, L.D. (2000). *Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning*. New York, Toronto & Plymouth: Altamira Press, Lanham, Boulder.
- Falk, J.H. & Dierking, L.D. (1992). *The Museum Experience*, Washington D.C.: Whalesback Books.
- Gazi, A. (2011). National Museums in Greece: History, ideology, narratives. In P. Arronsson & G. Elgenius (Eds.), *Building National Museums in Europe 1750-2010*. Conference Proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen, Bologna 28-30 April 2011

- (pp. 363-400). Linköping University Electronic Press. Ανάκτηση στις 18/1/2016 από: http://www.ep.liu.se/ecp_home/index.en.aspx?issue=064
- Hein, G. E. (1998). *Learning in the Museum*. London & New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (Ed.) (1994). *The Educational Role of the Museum*. London & New York: Routledge.
- Hooper-Greenhill, E. (1992). *Museums and the Shaping of Knowledge*. London & New York: Routledge.
- Knell, S.J., Aronsson, P. & Amundsen, A. (Eds.) (2011). *National Museums: New Studies from Around the World*. London & New York: Routledge.
- Κωνσταντίνος, Δ. (2004). Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο: Μεταμορφώσεις. Στο *Θωράκιον Εις Μνήμην Π. Λαζαρίδη* (σ. 29-46). Αθήνα: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Κωνσταντίνος, Δ. (1999). «Η κιβωτός του Βυζαντίου. Ιστορία, στόχοι και προοπτικές του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου», *Εφημερίδα Καθημερινή, Επτά Ημέρες*, 10-11 Απριλίου.
- Μπούνια, Α. 2015. Αξιολόγηση: Η φωνή του κοινού. Στο Ν. Νικονάνου (Επιμ.), *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αι.* (σ. 151-171). Αθήνα: Σύνδεσμος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Rounds, J. (2006). "Doing identity work in museums", *Curator*, 49(2), 133-150.
- Σωτηρίου, Γ. (1931). «Το Βυζαντινό Μουσείο», *Νέα Εστία*, 108, 649-651.
- Χατζηδάκης, Μ. (1964). *Βυζαντινή Τέχνη: Μία τέχνη ευρωπαϊκή*. Κατάλογος ομώνυμης Έκθεσης. Ζάππειο Μέγαρο, 1/4-15/6/1964, Αθήνα.

Σημειώσεις

¹ Η έρευνα για το άρθρο αυτό βασίστηκε στη χρηματοδότηση από το 7ο Πρόγραμμα Πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για Έρευνα στις Κοινωνικό-Οικονομικές και Ανθρωπιστικές Επιστήμες για το πρόγραμμα 'European National Museums : Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen'. Οι πληροφορίες και οι απόψεις που παρουσιάζονται σε αυτό το άρθρο εκφράζουν μόνον τους συγγραφείς και δεν αποτελούν έκφραση απόψεων της Ε.Ε.

² Συγκεντρωτικά αποτελέσματα της έρευνας παρουσιάζονται στο Bounia et.al. 2012.

³ Το Μουσείο εγκαταστάθηκε στη Villa Ilissia το 1930 - η Villa είχε σχεδιαστεί από τον Σταμάτη Κλεάνθη το 1848 για τη Sophie de Marbois-Lebrun, τη Δούκισσα της Πλακεντίας.

⁴ Η ζωή της Δούκισσας συνδέεται με μία χαοτική περίοδο της ευρωπαϊκής ιστορίας, με την οποία συνδέεται πλήθος φαινομένων. Μεταξύ αυτών, είναι και το φαινόμενο του φιλελληνισμού καθώς και οι προσπάθειες της μετα-επαναστατικής ελληνικής κοινωνίας να ορίσει τον εαυτό της και να ανακαλύψει μια νέα ταυτότητα σε σχέση με την Ευρώπη αλλά και το οθωμανικό παρελθόν της. Για αναλυτική συζήτηση βλ. τον Κατάλογο της Έκθεσης (Δούκισσα της Πλακεντίας 2010: 10).

⁵ Τα δεδομένα συνέλεξε η υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Πολιτισμικής Τεχνολογίας και Επικοινωνίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Εύη-Μαρία Πιτσιάβα. Το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε από όλα τα μέλη της ομάδας εργασίας του έργου, Α. Μπούνια, Ν. Νικονάνου, Α. Νικηφορίδου, και Ε.Μ. Πιτσιάβα.